

Mahaingurua

Haur eta gazteen literatura argitaratzailearen ikuspegitik

Iñaki Zubeldia

Tradizio-falta euskal haur-literaturan

Euskaldunok literatura idatzian (orokorki hartuta) tradizio handirik ez badugu, haur-literaturan are gutxiago oraindik. Arrazoiak era askotakoak izan daitezke eta horien artean batzuk aipatuko ditugu:

a) Erreakzioak eragindako korrontea

Ikastolen mugimenduaren sorrera arte (1960) irakaskuntza erdaraz zen, erdara nagusitzen ari zen arlo guztietan —administrazioan, komunikabideetan, etab.— eta erantzun bezala korronte euskaltzale oldartsu bat sortu zen: ikastolak, abeslari euskaldunak, antzerkiak euskaraz, euskal prentsaren suspertzea —*Zeruko Argia* eta *Anaitasuna*—, euskal izenak haurrei ezartzea... Erreakzio bezala, erdararekin zerikusia duena edo erdal kutsua duen guztia baztertu eta zokoratu egiten da ahal den neurrian. Ordainez gure

hizkuntza, nortasuna, ohiturak, abestiak, ipuin herrikoiak, mitologia... suspertzen dira. Gure arbasoen iturrietan euskararen eta euskal arnasaren ur garbia edan nahi da. Honen eraginez, haurrengana iristen den lehen literatura, ahozko literatura da eskolaurreko geletan: lamiak, sorginak, jentilak, Tartalo, Mari, basajaunak, ipuin herrikoiak (miresgarriak, mitologikoak, fabulak). Iturriak: Azkue, Kirikiño, Joxe Migel Barandiaran, Manuel Lekuona, J. M. Sarustegi eta herriko zenbait jende xehe, altxor agortezina bere arbasoengandik ahoz-ahoz jaso eta gureganaino transmititu duena.

Munduko ipuin klasikoak ere euskaratzen dira: Txano Gorri-txo, Katu Botaduna, Errauskiñe, Edurne Zuri, Hansel eta Gretel, etc.

Baina gainerakoan oskol bezalako bat ipintzen da garai hone-tan, kanpoko eta batez ere erdaratiko literaturaren kutsuak uki ez gaitzan. Honek beharbada euskal literatura eta, prezeskiago, haur-literatura frenatu egin du neurri batean.

Gero, haurrak handitzen doazen eran, konturatzen gara, 9-10-11-12 urterekin irakurtzeko ezer gutxi daukatela, haur txiki-en ipuin-aroa pasa bait zaie, eta daukaten apur hori askotan oso lehorra edo interes gutxikoa dela eta erdarara erraz jotzen dutela irakurketa atsegin eta gustagarrien bila.

Garbi ikusten da Enid Blyton, Salgari, Julio Verne, Stevenson, Rudyard Kipling, Rodari eta beste hainbatek duten eragina eta, haurrek euskaraz irakurtzea nahi badugu, autore horien liburuak euskaratu beharra dagoela.

b) Idazlearentzat haur-literatura ez da erakargarria ez erraza

Ez da erakargarri, osperik ematen ez duelako; haur-literatura bigarren mailako jenero bezala jo izan du zenbaitek; saririk ere ez da antolatzen haur-literatura indartzeko (bi salbuespen: Zarauzko "Lizardi Saria" ipuinrentzat bakarrik, ez liburuentzat eta adinik zehaztu gabe, eta "Baporea Saria", S. M. argitaletxeak aurtan lehen-go aldiz eratu duena).

Ez da erraza, haurraren psikologiara eta mundura egokitu behar delako. Irakurketaren prozesua hasten duenetik gazte bihurtu arte, haurrak aro oso ezberdinak igarotzen ditu. Beraz, oso zaila da 6-7 urteko haurrentzat idatzitako lan bat 10-11 urteko haurrentzat

interesgarri izatea, edo alderantziz. Idazten duzun hori, adin bat kontutan edukiz, hizkuntz maila neurtuz, gustagarri izateko aha-
leginak eginez idatzi behar duzu eta nolabait mugatu egiten zaitu.

c) Denbora galtzea

Garai batean, kontzeptu abstraktuak eta jakingaiak jorratzen ez zituzten liburuak irakurtzea, denbora galtzea zen gurasoentzat eta maisuentzat. Hortik ez zen ezer probetxuzkorik ikasten eta, gainera, irakurketa gozamen bezala hartzea arriskugarri iruditzen zitzaien.

Guzti honengatik, euskarazko haur-literaturaren tradizioa nahikoa motza dela esan genezake.

Kolonizazio kulturala

Tradizio-falta honek ondorio bat ekarri du gure liburugintzara: *kolonizazio kulturala*, bereziki jatorri anglosaxoiko obren aldetik. Anglosaxoiek haurtzaroa gizakion oinarrizko aro bezala hartzen dute, haurrari zor zaion garrantzia eta begirunea eskaintzen diote. Horregatik, haur-literatura, liburu ilustratuak etab. mimatu egin dituzte aspaldidanik eta tradizio aberatsa dute alor honetan.

Haur-literaturari buruzko planteamendua, honelakoa izan zen:

- Haurrentzat liburu berri eta egokiak euskaraz sortzea, adin ezberdinetarako mailakatuak.
- Erdaretatiko libururik politenak eta arrakastatsuenak euskaratzea, euskara erraz eta aberatsean ahal delarik.

Eta gaur egun esan genezake, gure haur-literaturan *itzulpenak* leku handia betetzen duela: % 44, guk argitaratutako liburuetan; eta, koedizioetan, % 98. Beraz, Euskal Herrian sortua % 56 izan-go litzateke guk argitaratutako lanetan eta koedizioetan % 2 bakarrik. Honek esan nahi du, lanak asko inportatzen ditugula, baina esportatu oso gutxi.

Kanpoko obra kontsokratuen itzulpenak egiteko joera honek badu zenbait *abantaila* eta beste zenbait *desabantaila*.

Abantailak:

- ikuspegi zabalagoa lortzea, beste kulturetako ohiturak, folklorea eta bizitzaren ikuspegi ezberdinak ezagutzuz;
- munduko literaturan dauden klasiko ospetsuenak ezagutzera ematea: Salgari, Verne, Rodari, Stevenson, Swift, Kipling, Gosciny, Maria Gripe, etab.

Desabantailak:

- gure literatura gutxiago promozionatzeko arriskua;
- kanpoko pertsonaia eta narrazioetara ohitzea eta hemen-goak arrotz eta estrainio gertatzea geurontzat ere;
- bertan sortzen dena gutxiestea kanpoko liluraren (egiazko edo ametsezkoaren) aurrean, etab.

Egile berriak

Hala eta guztiz ere aitortu behar da, gure haur-literaturan *sorkuntza* gehituz doala eta *egile berriak* pixkana-pixkana ugarituz doazela. Oraindik ezin dugu esan idazle berriak izugarritzko indarrez loratu direnik, landare berriak udaberrian hazi ohi diren sasoi eta joritasunez agertu zaizkigunik; baina itxaropentsu eta baikor begira genezake etorkizuna, gaurko landare hauek lore eta fruitu ugari emango bait dute, gaurko goranzko abiadak erakusten digunez. Dena dela, orain arte haur-literaturan gehien landu diren alorrak honako hauek lirateke:

– *Ipuin motzak*: miresgarriak, mitologikoak, fabulak, herrikoiak, barregarriak (Kirikiño, Felix Bilbao), pertsonaia xelebreak (Pernando Amezketarra, Pernando Plaentxiarra).

– *Narrazio edo relato motz samarrak*: 40-50 orrialde. Relato hauek errealismoaren eta fantasiaren bidetik burutu dira bereziki.

– *Narrazio luzeak*: 120-150 orrialde. Hauek gaztetxoentzako relato luzeak edo nobelak dira, eta honelakoak oso gutxi dauzkagu. Benetan hutsune handia nabari da azken atal honetan, honela-

ko liburuak idazteko sortzailerik ia-ia ez bait dago. Eta 10-14 urteko gaztetxoentzat ezer gutxi daukagu sorkuntza aldetik. Itzulpenak dira hemen garaile. Beraz, haur-literaturako sortzaileei hutsune hau betetzeko idatz dezatela eskatuko genieke.

Haur-literaturako euskal idazle hauetan gehienak irakaskuntzaren mundutik datoz. Hau da, lehenik haurrekin lan egin dute, hutsuneaz ohartu dira, idazteko afizioa ere bazuten, eta, azkenik, idaztera ausartu dira.

Badira handien literatur mundutik haur-literaturara hurbildu direnak ere.

Eta gauza bitxia, bada, ikastolako ikasle izanik edo izanda gero, oso gaztetan, idatzi duen idazlerik ere.

Beste fenomeno berezi bat ere gertatzen da inoiz gure haur-literaturan: egileak euskaraz oso ongi ez dakielako edo oso gutxi dakielako, erdaraz idazten du eta itzultzaile-egokitzaile batekin "tandem" bat osatzen, liburuak bien artean argitaratuz. Gaurko egoera soziologikoa eta orain arteko esperientzia apurra ikusita, hau ere onuragarri gertatzen dela aitor genezake.

Marrazkilarien mundua

Gai hau beste lagun batek ukituko badu ere, bi hitz esan nahi nituzke argialetxearen esperientziatik. Haurrentzako liburuetan izugarrizko garrantzia du ilustrazioak, ilustrazio egokiak. Eta pozik aitortzen dugu Euskal Herrian kalitate handiko ilustratzaileak baditugula, baina gehienak larri ibiltzen dira hortik bakarrik bizitzeko. Eta egoera hau ez da oso erraza izango konpontzen, marrazkilariak berek ez badute arazoa beren bizkar hartzen eta irtenbide posible ezberdinak aurkitzen ez badira saiatzen. Beste gauzatzu bat ere badago marrazkilarietako harremanetan, eta *euskararen arazoa* da. Honek ez du kritika gaizto edo atake bat izan nahi, arazo erreal baten egiaztapena baizik. Euskal Herri diglosiko honetako arazo bat da eta zenbait marrazkilari saiatu da euskararen trebatzen, beste batzuk horretarako denborarik hartu ezin duten bitartean.

Euskara ez jakite honek zailtasun eta eragozpen franko sortzen dio argitaratzaileari: askotan liburua erdarara itzulia eman behar

bait zaio marrazkilariari edo itzulpena kasete batean grabatuta. Honek lana bikoiztu eta luzatu egiten du.

Merkatuaren eragina

Argitaratzaileak zer argitaratu behar du? Eskuetara etortzen zaion guztia? Planifikazio bat behar du? Dударik ez dago, nire ustez, haurren premia ezberdinei erantzungo dien planifikazio bat behar duela. Haurren beharrak kriterio batzuen arabera neurtu beharko dira:

- haurren hazkunde psikologikoa
- haurren afizio ezberdinak
- hizkuntzaren ezagutza-maila
- literatur jenero ezberdinak ezagutzeko bideak eskaintzea.

Guzti hau kontutan harturik ere, *merkatuak* bere eragina du eta, neurri batean, bere morrontzara behartzen du argitaletxea.

Saltzen diren liburuak, batez ere hauek dira:

- haur txikien ipuin ilustratu merke, solteak (*Txano Gorri-txo, Errauskine, ...*)
- ipuin ilustratu garestien eta dotore aurkeztuen kolekzioak
- kolekzioetan ateratzen diren gaztetxoaren liburuak, nahiz eta zuri-beltzean izan; liburu solteak, bakartiak, kolekzioetik kanpo ateratakoak ez dira saltzen, gure ustez oso onak izan arren.

Hutsunerik nabarietak

Olerkigintza oso gutxi landu da haurrentzat (*Izar begietan*, 1975, Elgoibarko ikastolako haurrek egin eta *Zipristin 2* liburuak zerbait). Testu-liburuetan haurrentzat egokiak izan daitezkeen olerkien aukera nahikoa zabala ematen da.

Antzerkia edo *drama* haur-literaturako ahizpa pobrea dela uste dut. Zerbait egon arren, gehiago beharko lirateke oraindik.

Tebeoa eta *komikia* ere gutxi landu da orain arte (batez ere *Ipurbeltz*, eta gero *Kili-Kili*, *Tintin*, *Asterix*, etab.).

Hutsunerik handiena, hala ere, gazteen literaturan dago: nobela, abentura, relato, ipuin luze, narrazio, historia nobelizatu etab.en falta.

Haur-literaturan pedagogismorik bai/ez?

Euskara hizkuntza zapaldua eta marjinetua izatean, ez dugu ezer egiten helburu ideal, garbi bati atxekita egonik. Haur-literatura gozatzeko omen da, literatura omen da, artea; beraz, *pedagogismo*-kutsu guztiak arbuigarriak omen dira. Bai, baina ez. Behar bada, teoriarik eta hizkuntza normalizatu, osatu, aberats eta oso erabiliaren kasuan, tesi baliagarria izan daiteke hori, baina gurea bezalako hizkuntza pobre, normalizatu gabe batean, lehenengo helburua hizkuntza bera ongi asimilatzea eta erabiltzea da eta gero hizkuntza horretan bertan haurrei gozaraztea.

Horregatik, zenbait liburutan *pedagogismo* hau nabari da. Baina euskararen egoera ikusita, joera iragankor edo trantsitorio bezala onartu beharra dago; are gehiago, gaur-gaurkoz beharrezkoa dela esango nuke. Bestela zer irakurriko dute B ereduari ari diren haurrek edo euskara elemental eta murriztu bat bakarrik ulertzeko gai direnek?

Hala ere, ezin ukatu hor hutsune handia dagoela oraindik bete gabe, eta gabezia beltza nabari dutela haur euskaldunberriekin lan egiten duten irakasleek.

I. Z.